

Ims. *h* äänteen vastineet venäjässä

Ims. *h* äänteen vastineet venäjän murteisiin ja kirjakieleenkin päässeissä ims. lainasanoissa ovat tunnetusti kirjavia. Kalima sanoo niistä: »Das ostseeft. *h* wird regelmässig durch russ. *z*, bezw. *x* vertreten . . . Oft aber auch durch schwund . . . selten russ. *o* »(Die ostseefinn. Lehnwörter im Russ., Helsinki 1915, s. 41). Kaliman jälkeenkään kukaan ei ilmeisesti ole huomannut tässä kirjavuudessa mitään säännönmukaisuutta.

Jos kyseessä olisivat olleet ainoastaan nykyvenäjän kirjakielen sanat, niin ainakin *z*-kirjaimen esiintyminen ims. *h*:n tilalla olisi ollut helposti selitettävissä. Venäläiset näet käyttivät latinan, saksan, englannin, ruotsin ym. *h* äänteen (tai pikemminkin kirjaimen) merkitsemiseen omaa *z*:tään, koska Etelä- ja Lounais-Venäjällä tämä merkitsee soinnillista spiranttia [ɣ]. Kiovan oppilaitoksista tulleet papit, joilla 1600-luvulla oli erittäin suuri vaikutus Moskovan Venäjän kulttuurielämään ja jotka äänsivät *z* kirjaimen spirantiksi, toivat aikoinaan tämän tavan Moskovaan, jossa kuitenkin äännettiin *z* klusiiliksi. Transskribointi oli kuitenkin vakiintunut niin hyvin, että venäläiset yhä edelleen kirjoittavat esim. *Гомер Gomer* (Homeros), *Горацій Goratsij* (Horatius), *Гамбург Gamburg* (Hamburg), *Копенгаген Kopenhagen* (Kopenhagen), *Стокгольм Stokholm* (Stockholm), jopa *Гитлер Gitler* (Hitler) ja *Гиммлер Gimmler* (Himmler). Myös suomalaisia henkilö- ja paikannimiä on vielä tämän vuosisadan alussa transskriboitu tällä tavalla: esim. vuonna 1902 ilmestyneestä tietosanakirjasta (Brokgauz-Efron, Enciklopedičeskij Slovar' XXXV ja XXXVI, artikkeli *Finljandija*) löytyy *Пигатунтури Pigatunturi* 'Pyhäntunturi', *Гаугоский уезд Gaugoskij ujezd* 'Hauhon kihlakunta' yms. Saman sanakirjan v. 1903 ilmestyneessä XXXVII osassa on kuitenkin jo horjuvuutta: sivulla 149 sanotaan, että Heinola on venäjäksi *Гейнола* tai *Хейнола*. Tätä horjuvuutta jatkui vielä v. 1929 ilmestyneessä Bol'saja Sovetskaja Enciklopedijan 15:nnessä osassa. Siinä on *Гельсинки Gelsinki* (Helsinki), *Ганго Gango* (Hanko, Hangö), mutta esim. Helsingin kaupungin kartassa *Хернесаари* (Hernesaari). Vasta 1930-luvulla venäläiset ovat siirtyneet vähemmän tunnettujen ja vakiintumattomien vierasperäisten nimien transskriboinnissa kokonaan oman *x*:nsa kannalle, joten nyt johdonmukaisesti kirjoitetaan esim. *Хельсинки, Хейнола*, mutta kylläkin edelleen *Гамбург* ja historiallisissa kuvauksissa *Гельсингфорс*.

Tämä transskriptio ei kuitenkaan ole riittävä selitys kahdesta syystä. Ensiksi, useat venäjän kielen ims. lainoista ovat todetut jo 1500-luvulta ja ovat päässeet kieleen luultavasti vielä aikaisemmin, paljon aikaisemmin kuin etelävenäläisten pappien vaikutus oli alkanut. Toiseksi, ims. lainat eivät ole tulleet venäjän kieleen oppineiden pappien välityksellä, vaan suoraan kansan suusta; sitähan edellyttää jo niiden merkityskin. Pohjois-Venäjän murteissa taas *g*-äänne yleensä ei ole spirantti, vaan soinnillinen klusiili, joka sanan lopussa tai soinnittoman konsonantin edessä muuttuu soinnittomaksi klusiiliksi (vrt. R. I. Avanesov, *Očerki russkoj dialektologii, Moskova 1949, § 135*).

Alussa mainitun kirjavuuden syy on ilmeisesti etsittävässä ims. taholta. Jos kokoamme yhteen kaikki tunnetut varmat esimerkit, niin huomaamme ensiksi, että sanan alussa vallitsee täydellinen mielivaltaisuus:

gabük (koko Pohj.-Ven.) 'haukka', (Petroskoi) 'kukko; uskalikko', (Vytegra) 'hidasälyinen' (?) < veps. *habuk* 'haukka', karj. *hapukki* (*ukko*) 'pirteä'. Kalima mt. 88, Vasmer *Russisches etymologisches Wörterbuch I 248*.

gävka, gägka, gägün, gävükün, gagk, gäv (koko Pohj.-Ven.) 'haahka' < karj. *hoahka* 'id.' — *Gagka* muoto on todettu jo 1700-luvulla (katso *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, 3, s. 7*). *Gäv* muoto on lainattu takaisin lyydiin (*gäv*), Aimo Turunen *Lyydiläismurteiden äännehistoria, Helsinki 1946, s. 245*.

gälaga (aun., Äänisentak.) 'sumu; huurre' < karj. *halla* + ven. suffiksi *-ga*, Kalima mt. 89–90, Vasmer mt. I 252.

gallèja, gälja, gal(a)djà, galèj, myös *galli* (*Almanakka »Karelija» 1939, 2, s. 77 y.m.*) (Vienan ja Pohj.-Jäämer. rann.) 'eräs pieni kala (*clupea sardina*)' ~ suom. *halle* 'platessa dvinensis', Kalima mt. 90, Vasmer mt. I 253. Minusta lähteenä voisi olla myös suom. *haili*.

gärva (arkang.) (todettu jo v:n 1577 asiakirjoista), *härva* 'harva verkko isoja kaloja varten' < karj., aun. *harva*, veps. *harv* 'id.' Kalima mt. 91, Vasmer mt. I 258.

garjò (arkang.) 'mereltä näkyvä tasainen matala ranta' < karj. *harju* 'särkkä', Kalima mt. 91, Vasmer mt. I 261.

gärjaki (aun.), *gärjuki* (Petroskoi, Äänisentak.), *gørjuki* (missä?), *harjàki* (arkang.) 'harjakaiset, litkat' < karj. *harjakka*, lyyd. *hardukad*, Kalima mt. 91–92, Vasmer mt. I 261, 298, III 233.

gernerja, jamjarja 'hämärä', *gimjarit* 3. sing. 'hämärtää' (aun.) < karj., aun. *hämärä*, Kalima mt. 92, Vasmer mt. I 264.

gìgna, (j)ìgna, hìgna (arkang., Kuola) 'porohihna' < suom. *hihna*, Kalima mt. 92, Vasmer mt. I 267.

gìrvas, (j)ìrvas (arkang., Kuola) 'hirvas' < suom. *hirvas*, Kalima mt. 92–

93, Vasmer mt. I 270. — Ven. sana on päässyt ammattiterminä kirjakieleen ja on sieltä otettu serbokroaatin kieleenkin: 'irvas'poro'.

? *gorgotät'* (aun.) 'nauraa äänekkäästi, hirnua' < llyd. *horhottada* 'nauraa', Kalima mt. 93. — Vasmerin mukaan (mt. I 294) pikemminkin onomato-pioitettu sana.

gõrma (aun., Petroskoi), *formà* (Kargopol) 'horsma (epilobium angustifolium)' tai 'spirea ulmaria' < karj. *horma* 'maitohorsma', Kalima mt. 93, Vasmer I 296, III 215.

Gugmoro henkilönimi, todennäköisesti = ims. *Huhmar*. Esiintyy jo 1300-luvulta peräisin olevassa tuohikirjoituksessa, vrt. kirjoituksiani Uudessa Suomessa 8. 6. 56, n:o 132, s. 10, ja aikakauskirjassa Osteuropa 1956, s. 413–414.

gùdega (Arkang.), *jùdega* (Aun.) 'puissa oleva huurre' < karj. *huueh*, gen. *huudehen* 'huurre' Kalima mt. 93–94, Vasmer mt. I 318.

gùmeži (Aun., Petroskoi) 'pelto' < veps. *houneh* 'halme', **houmiž*, Kalima mt. 94, Vasmer mt. I 321.

gungàč (Syväri), *jungàč* (Petroskoi) 'huuhkaja' < veps. *hüng(ei)* 'pöllö' + ven. suffiksi -àč, Kalima mt. 95, Vasmer mt. I 321.

gùtat' (Vytegra, Lotinanpelto) 'huutaa pöllön tavoin' < ? *huutaa*.

haj (Kem') 'kokemus'. Todennäköisesti abstrahoitu muodosta *haju* (< karj. *haju* 'ymmärrys'), joka käsitettiin partitiivigenetiiviksi. Kalima mt. 235–236, Vasmer mt. III 225.

hàjkat' (Vytegra) 'haukotella' < karj. *haikottoa* 'haukotuttaa', Kalima mt. 236, Vasmer mt. III 225.

hàrius, *hàrjus*, *hariuz*, *harjuz*, *harez*, *horus*, *hajrùz*, *hàrvjus*, *gàrius*, *gàrjuz*, *gàrviz* (koko Pohj.-Ven.), todettu jo 1500-luvulta (*harjuz* Domostroi A. Orlovin julkaisemana s. 73) ja muodossa *harius* vakiintunut kirjakieleen merkityksessä 'salmo thymallus' < *harjus*, Kalima mt. 237, Vasmer mt. III 231.

hiži (Pihkova) 'pensaita kasvava autiomaa' < vir. *hiis* 'lehtimetsikkö; entisajan pyhä lehto', Kalima mt. 237, Vasmer III 240.

hònga (arkang.), *kòngà* (Vologda, Perm), *konda* (arkang.) 'honka', *kòndòvyj* 'vahva, puhdasrotuinen, vanhanaikainen', alunperin 'hongasta tehty' (kirjakeilessäkin). Kaliman mukaan (mt. 238) sana oli lainattu muodossa **gonga* (< suom. *honka*), josta sitten dissimilaation kautta *konga* ja sitten *konda*. Alkuperäinen muoto lienee säilynyt paikannimessä *Gongi-navolok* »Honkaniemi» (Itä-Karjalassa 65 km Paateneesta luoteeseen).

jùdat' (aun.) 'jäätää' < suom. *hyytää*, *hyytyä*, Kalima mt. 249, Vasmer I 468.

Ims. h:n vastineena esiintyy siis 9 tapauksessa ainoastaan ven. *z*, 3 tapauksessa ainoastaan ven. *x*; 5 tapauksessa (niihin luettuna myös teoreettinen tapaus *honka* > **gonga*) ven. *z* vaihtelee *x*:n ja l tapauksessa *ǰ*:n kanssa. 5 tapauksessa *z*:n rinnalla esiintyy »kato» ja l tapauksessa ainoastaan »kato».

Tämä »kato» (Kalima mt. 41: »schwund») ei ole tietysti muuta kuin näkyvän kirjaimen puute. Itse asiassa siinä esiintyy *j*, mikä tulee näkyviin sanoja translitteroitaessa. Ilmeisesti *z* on ollut sanan alussa suosituimpi edustus, vaikkei *x*:nkaan osuutta ole väheksyttävä.

Sanan sisässä on ims. *h*:n edustus seuraava:

gàvka, gàgka, katso edeltä.

gìgna, ìgna, hìgna, katso edeltä.

gorgotàt', katso edeltä.

Gugmoro, katso edeltä.

gùdega, jùdega, katso edeltä.

kagàč (arkang., aun.) 'risuista tehty suojakatto heinäsuovan päällä' < karj. *kahatšu* 'hieno . . . koivuranka, jota pidetään heinäsuovan päällä, ettei tuuli veisi heiniä', Kalima mt. 98, Vasmer mt. I 500.

kàlgi (arkang., Kuola, Mezen') '(hylkeennahalla vuoratut) sukset' < suom., karj. *kalhu*, Kalima mt. 99, Vasmer mt. I 508.

kògma, kògva (arkang.) 'jään päälle muodostunut vesi ja tämän päälle muodostunut jääkuori' < karj. *kohva*, suom. *kohma, kohva* 'Kruste', Kalima mt. 121, Vasmer mt. I 588.

kòrtega, kòrteg (Petroskoi), *kòrteha* (Puudož), *kortjaha* (Poventsä), *kòrtjuh* (Kargopol) 'korte, saraheinä' < karj. *korteh* : *korttehet*, Kalima mt. 132, Vasmer mt. I 635.

? *kùgà* (Poventsä) 'pöllö, huuhkaja'. Kalima mt. 135 vertaa tähän Lönnrotin mainitsemaa aun. *kyhkö* 'pöllö'-sanaa, minkä Vasmer mt. I 680 hyväksyy. Yhdistelmä tuntuu epävarmalta, koska Kujolan sanakirjan mukaan lyyd. *küühkoi* merkitsee yksinomaan 'metsäkyyhkynen', kuten suom. *kyyhkynen*. Lönnrotin mainitsema merkitys 'pöllö' saattaa perustua väärinkäsitykseen, sillä sekä pöllöä että metsäkyyhkystä ei yleensä nähdä, vaan ainoastaan kuullaan niiden ääni. Äänteellisestikään ei yhdistelmä ole aivan moitteeton (ven. -*u* ~ ims. -*ü* -?).

kugmàč (Poventsä) 'päälaki' < karj., suom. *kuhmu* + ven. suffiksi -*áč*. Sekä Kalima mt. 135 että Vasmer I 680 pitävät tätä yhdistelmää hyvin epävarmana, jälkimmäinen myöntää kuitenkin, ettei sana ole venäläistä alkuperää. Äänteellisesti yhdistelmä on kylläkin moitteeton.

kùjpoga, kùjpaga, kùjpuga, kùjpaka, kòjpaka, kùjvata (arkang., aun.), *kùjpola* (aun.) 'luoteen ja vuoksen välinen aika; kuiva merenpohja luoteen aikana; vedenpinta luoteen aikana' < suom. *kui(va) pohja*. Kalima mt. 135 ja Vasmer mt. I 683 epäilevät tätä yhdistelmää, ilmeisesti aivan syyttä.

mugački, mugačènki (Petroskoi) 'aivan pienet kalanpoikaset' < suom. *muhju* + ven. suffiksi -*ačok* (mon. -*ački*) tai -*ačonok* (mon. -*ačonki*) Kalima mt. 167, Vasmer mt. II 168.

njùgandat' (Petroskoi, Lotinanpelto), *njùgajdat'* (Äänisentak.), *njugàjdat'* (Kem') 'puhua nenäänsä, epäselvästi', *njùgandun*, *njùgalo* (Petroskoi, Lotinanpelto), *njugajdùn* (Äänisentak.), *njùgača* (Vytegra) 'nahjus, saamaton mies' < *nyhistä* + ven. suffiks. *-ndat'*, *-ajdat'*, jotka ovat vepsäläistä alkuperää, tai ven. suffiksit *-dun*, *-alo*, *-ač*, Kalima mt. 173, Vasmer mt. II 233.

dl'ga (Petroskoi) 'suo' < *alho*, Kalima mt. 175, Vasmer mt. II 266.

pàgna (Vytegra), *pàgma* (Petroskoi) 'karhun tai muun eläimen pesä tai makuupaikka' < karj. *pahna*, Kalima mt. 177–178, Vasmer mt. II 299.

ràvga (aun.) 'rauhanen, kasvain' < karj. *rauha* 'rauhanen', Kalima mt. 193, Vasmer mt. II 480.

ràga (aun.), *ràguška* (Puudož) 'raha' < karj. *raha* + ven. suffiksi *-uška*, Kalima mt. 193–194, Vasmer mt. II 481. — Mainittakoon, että tämän suomalaisen sanan tunki jo Mihail Lomonosov. Käydessäni joulukuussa 1957 Moskovassa näin sikäläisessä Valtion historiallisessa museossa näytteillä Lomonosovin saksankielisen kirjeen, jossa hän lopuksi kertoo tarvitsevansa »*χρῆμα*, pecuniam, *деньги*, Geld, argent, Raha».

ragotàt' (Kem') 'kalastaa' < karj. *rahuo* 'kalastaa talvella nuotalla' + ven. suffiksi *-tat'*, Kalima mt. 194, Vasmer mt. II 481.

rìga (koko Pohj.-Ven. sekä kirjakieli), *ryga* (Kazan'), *rìgača*, *rìgač* (Petroskoi, Lotinapelto; todettu jo v. 1568) 'riihi' < ims. *riihi*; luultavasti hyvin vanha laina, Kalima mt. 199–200, Vasmer mt. II 521.

rìgma (Äänisjärvi) 'paula, jolla kohot kiinnitetään verkkoon' < karj., aun. *rihma* 'lanka, hihna, paula', Kalima mt. 200, Vasmer mt. II 521.

ròvgal' (Puudož, Petroskoi, Äänisentak.) 'rouhenta' < karj. *rouhata* 'id.', Kalima mt. 202, Vasmer mt. II 526.

rùgača (Äänisentak.), *rùgači* (Puudož, Lotinapelto), *rùgany* (Vytegra) 'ruuhi; kahdesta ruuhesta tehty lautta' < veps. *rüh* : *rühed*, suom. *ruuhi* + ven. suffiksi *-ač* tai *-an*, Kalima mt. 206, Vasmer mt. II 544.

tìgačì, *tìgacì* (Poventsä), *kìgačì* (Äänisentak., Kargopol, Puudož), *čìgačì* (Puudož) mon. 'itikat, hyttyset' < karj. *tìhi*, *tìhu* 'id.' + ven. suffiksi *-ač*, Kalima mt. 225, Vasmer mt. III 103.

tugilažka (Vytegra) 'maanmuna (*Lycoperdon bovista*)' < karj. **tuhilaže*-muodosta, joka vastaisi suom. **tuhilaise*-muotoa, vrt. suom. *tuhkelo*, *tuhkiainen*, *tuhkulainen*, Kalima mt. 226–227, Vasmer mt. III 147.

šùga, *šug* (koko Pohj.-Ven.), *šuh* (arkang.), *šujà* (Vjatka), *šugà* (kirjakieli) 'jääsohjo'. Lainattu jostain karjalaisesta muodosta (**šuhju?*), joka vastaa suom. *sohjo*, *sohju*, *suhjo* muotoja. Kalima mt. 248 epäilee tätä yhdistelmää, ilmeisesti syyttä.

Yllä olevista tapauksista ims. h:n vastineena on 23 kertaa yksinomaan ven.

e; yhdessä tapauksessa *e* vaihtelee ven. *e*:n ja kahdessa ven. *x*:n kanssa. Sen sijaan seuraavissa sanoissa ims. *h*:n edustajana on yleensä ven. *x*.

? *gaha, gahun'* 'eräs lintu'. Kulikovskin Aunuksen murrenäkijän mukaan ehkä sama kuin yleiskielen *gàga, gagùn* 'eräs sorsalaji'. Kalima mt. 89 yhdistää nämäkin muodot yllä mainittuihin *gavka* jne. sanoihin ja pitää kaikkia ims. lainoina. Vasmer mt. I 249 pitää kuitenkin *gàga* muotoa onomatopoi-eettisena sanana, mutta ei mainitse ollenkaan *gaha* asua. Katso ed.

kèhtat' (koko Pohj.-Ven.) 'ymmärtää, osata, kehdata' < karj. *kehtoa-*, veps. *kehhta* 'kehdata', Kalima mt. 115, Vasmer mt. I 553.

kòreha (Petroskoi, Kargopol), *kòreh, kòrjah, kòrjuh* (arkang.), *kòrjuha, kòrjuška* (koko Pohj.-Ven. ja kirjakieli) 'kuore (osmerus eperlanus)' < karj. *kuoreh*. Diminutiivimuoto *kòrjuška* esiintyy jo Gogolin Reviisorissa (1836) »pietari-laisena» kalannimenä.

làhta (koko Pohj.-Ven., joskus kirjakielessäkin paikallisvärin vuoksi) 'pieni merenlahti' < aun., suom. *lahti*, Kalima mt. 151, Vasmer mt. II 20. Paikan-nimenä hyvin yleinen ja todettu jo 1400-luvulta.

loh (koko Pohj.-Ven. ja kirjakieli) 'kutenut ja laihtunut lohi'. Kaliman mukaan (mt. 155) lainattu suom., karj. *lohi* sanasta. Vasmer mt. II 62 pitää tätä luultavampana, kuin Bernekerin (Slavisches etymologisches Wörter-buch I 734) ja Brücknerin (Słownik etymologiczny języka polskiego 312) olet-tamusta, että kyseessä olisi pejoratiivinen *-h*-päätteinen lyhennys ven. *losos'* 'lohi' sanasta. — Aunuksessa tavataan myös muoto *lovjàška* 'eräs lohilaji (salmo fario)', joka Kaliman mukaan palautuu **logjaška* -asuun.

luhta (Vytegra, Lotinanpelto, Kargopol) 'heinää kasvava matalikko jär-vessä' < veps. *luht*, suom. *luhta*, Kalima mt. 157, Vasmer mt. II 72.

òhtega (Äänisentak.) 'korte (equisetum)' < karj. *ohtahaie* 'ohdake'. Kalima mt. 177 ja Vasmer mt. II 295 epäilevät tätä yhdistelmää merkityksen erilai-suuden vuoksi, mutta kortekin on tunnetusti »ohdakkeinen», joten merkityk-sen siirtyminen ei ole mahdotonta.

? *pàhta* (arkang., Vianan ranta) 'rantakallio', (aun.) 'jyrkkä kallioseinä' < suom. *pahta* tai lap. K *pašte* 'kallio', Kalima mt. 182, Vasmer II 327.

? *pehol', pjahol'* 'kuha'. Kaliman mukaan (mt. 184) lainattu suom. *pehuli* 'pieni Laatokan lohi' sanasta. Venäläistä sanaa ei ole kuitenkaan todettu mistään elävästä murteesta; se esiintyy ainoastaan erään eläintieteilijän kalan-nimikokoelmassa, joka mainitsee merkinneensä sen muistiin Novaja Ladogassa. Pidän mahdollisena, että mainittu eläintieteilijä on kuullut tuon sanan esim. venäjää puhuvan inkeriläisen suusta ja luullut sitä venäläiseksi.

pèhtat' (arkang.), *pàhtat'* (kirjakieli), *bàhtat'* (Kostroma) 'kirnuta'. Muoto *pàhtat'* on todettu kirjakielestä jo 1800-luvun alussa ilmestyneestä Torquato Tasson venäjännöksestä; aikakauskirjassa »Syn otečestva» No. 49, 1819, s.

120 on jo pohdittu kysymystä tuon sanan »tšuhnalaisesta» alkuperästä. Kaliman mukaan (mt. 184—185) < aun. *püöhtä-* 'kirnutu'.

pihka (Äänisentak.) 'pihka, mahla', (Vytegra, Lotinanpelto) 'pieni männikkö', *piha* (aun.) 'havumetsä', *pivka* (Poventsä) 'pihka, mahla', (Vytegra, Lotinanpelto) 'hoitamattomalle pellolle noussut nuori tiheä männikkö', (aun.) 'järveen kallistunut puuryhmä' < karj. *pihka*, veps. *pihk* 'iso tiheä metsä', Kalima mt. 186, Vasmer mt. II 363.

röhkäč (arkang., aun.) 'raakile' < aun. *ruohka-* + ven. suffiksi *-äč*, vrt. suom. *rohka*, *rohko* ym. 'raakile'. Kalima mt. 205—206 ja Vasmer mt. II 540.

? *tüha* (Novgor., Čerepov.) 'lumipyry' < veps. *tuhu* 'lumipyry; hienoa hiekkaa', Kalima mt. 229, Vasmer mt. III 158. On kuitenkin mahdollista, että sana on slaavilainen ja kuuluu verbeihin ven. *tuhnut'* 'sammua', puol. *technąc* 1) 'ummehtua', 2) 'aleta, kutistua', vaikka Vasmer pitää sitä tuskin todennäköisenä.

uhta (Puudož), *ühka* (Petroskoi, Kargopol), *bühta* (arkang.) 'jää- ja lumisohjoa kovan jään päällä' < karj. *uhku*, suom. *uhkujää*, Kalima mt. 234—235, Vasmer mt. II 540.

jühtega (aun.) 'järveen ulottuva aidan jatko, johde' < lyyd. *đuhteged* mon. suom. *juohde* : *juohteen*. Kalimalla mt. 250 vain aun. *juophe*.

Kahdessa epävarmassa tapauksessa sanan sisäisen *ims. h:n* vastineena näyttää olevan venäjässä todellinen kato:

? *kilosa* (Pietarhovi) 'kymmenen lyhteen kuhilas'. Kalima mt. 117 ja Vasmer mt. I 557 vertailevat siihen suom. *kyhläs* sanaa, mutta äänteellisesti yhdistelmä ei vaikuta moitteettomalta; odotettava olisi näet ven. **kjuljäs*, vaikka *h:n* vastineena olisikin kato.

? *lökanitsa* (aun.), *lokkonnitsa* (missä?) 'nauriskeitto' < lyyd. *nohkoi* 'nauriskeitto, -lohko'. Kalima mt. 154 pitää ven. sanaa lainana lyydistä, mutta Vasmer mt. II 55 mieluummin yhdistäisi sen ven. verbiin *lokät'* 'latkia'. Varmalta tuntuu, että sana on ainakin läheisesti liittynyt tähän verbiin, mikä luultavasti onkin aiheuttanut *h:n* kadon.

Vertaillessamme sanan sisäisen *h:n* edustuksen molempia ryhmiä keskenään huomaamme, että sitä vastaa ven. *z* silloin, kun *h* on ollut *ims:ssa* vokaalin tai soinnillisen konsonantin edellä, ja ven. *x* silloin, kun *h* on ollut *ims:ssa* soinnittoman konsonantin edessä tai sanan lopussa. Poikkeuksia tästä säännöstä on vain muutamia, nimittäin:

Sanoista *hoahka* ja *kyhkö*, *kiuhkoi* odottaisi muotoja **gahka*, **kjuhka*, koska lyydissä, vepsässä, aunuksessa ja karjalassa *hk* on tavallisesti astevaihtelun ulkopuolella (Turunen mt. § 60, s. 67). Jälkimmäinen yhdistelmä on kuitenkin, kuten olen jo yllä osoittanut, hyvin epävarma. Pitäisin luultavam-

pana, että ven. *kuga* 'pöllö, huuhkaja' on syntynyt, mikäli se on laina ollenkaan, dissimilaation kautta (**guka*, **tuka*) lyydin sanoista *tükkai* 'huuhkaja, pöllö' ja *hükkau* 'huuttaa (huuhkain)'. — Edellisessä tapauksessa taas on olemassa myös *h*:lliset muodot *gaha*, *gahun'*, joita on vaikea selittää. Ilmeisesti ims. alkuperää oleva **gahka* on sekoittunut omaperäisiin samoja tai samankaltaisia lintuja merkitseviin sanoihin *gàga*, *gagàra*, *gagàrka*, *gagùn*, joten on syntynyt toiselta puolen *gaha*, toiselta puolen *gagka*.

Toiselta puolen sanoista *lohi*, *pehuli* ja *tuhu* odottaisi muotoja **log-*, **pegol'* ja **tuga*. Edellisen selittämiseen on olemassa monta mahdollisuutta. Ensiksi, se saattaa olla omaperäinen »pejoratiivinen» sana (katso ed.). Toiseksi, se on saattanut olla *g*:llinenkin (vrt. *lovjàška* < **logjaška*) ja *g* on muuttunut *h*:ksi jouduttuaan sanan loppuun, kuten on tapahtunut esim. sanoissa *šuh* < *šug* < *šuga* (katso ed.) tai omaperäisessä ven. sanassa *šah* (näin se kirjoitettiin vielä 1600-luvulla) < *šag* 'askel'. Kolmanneksi, **log-* muoto on saattanut mukautua omaperäisiin »pejoratiivisiin» sanoihin. — *Pehol'*, *pjahol'* taas on tuskin laina ollenkaan, vaan todennäköisesti inkeriläisen sanan transskriptio (katso ed.). — Ainoa todellinen poikkeus on *tuha* odotetun **tuga* muodon asemesta, mutta senkään ims. etymologia ei ole aivan varma.

Yllä oleva sääntömme perustuu näin ollen 40 esimerkkiin, joita vastaan on vain yksi todellinen poikkeus. Miten se on selitettävissä?

Osa yllä kuvatuista ilmiöistä voitaisiin ehkä selittää venäläisten murrekkojen avulla. Muutamissa juuri Itä-Karjalassa puhutuissa venäjän murteissa ääntyy näet vokaalien välinen *z* soinnillisena spiranttina [ɣ], katso Avanesov mt. 137. Näissä murteissa tämä spirantti muuttuu soinnittomien klusiilien edessä soinnittomaksi [χ], jota venäläiset tietysti esittävät *x* kirjaimella. Mutta miksi ims. *h*:n vastineena olisi juuri soinnillinen spirantti [ɣ]? Eikö olisi luonnollisempaa, että se esitettäisiin kaikkialla sitä lähimpänä olevalla äänteellä, nimittäin soinnittomalla spirantilla [χ]?

Vastauksen tähän kysymykseen saamme Antti Sovijärven äskettäin ilmestyneestä tutkimuksesta, jossa kuvataan suomen normaalikielen todellista ääntämistä: »Über die phonetischen Hauptzüge der finnischen und der ungarischen Hochsprache» (Ural-altaische Bibliothek II, Wiesbaden 1956). Sovijärvi sanoo siinä s. 1:

»Das Phonem *h* hat zwei Varianten: ein stimmhaftes *ℓ* (ein laryngaler Halbvokal) und ein stimmloses *h* (ein offener, laryngobukaler Spirant). Das erstgenannte tritt zwischen stimmhaften Lauten auf (z. B. *vaℓa* 'Wachs', *vanℓa* 'alt'), das letztgenannte in den übrigen Verbindungen (z. B. *lahti* 'Bucht', *tuothan* 'bringst du wohl')».

Voimme siis formuloida yllä olevan sääntömme seuraavasti: ims. lainasanoissa vastaa ven. *z* [g] tai [ɣ] suom. *ℓ*:ta ja ven. *x* [χ] suom. *h*:ta.

Selittämättä jää vielä sanan alussa esiintyvä kirjavuus. Sovijärven tutkimus tekee meille mahdolliseksi selittää senkin. Hän sanoo näet siinä s. 16:

»Die einfachen Konsonanten *p, t, k, s, h* sind im Wortanlaut nach stimmhaften Auslauten ebenso dem Einfluss einer Sonorisierungstendenz unterworfen wie im Inlaut (vgl. S. 1). Wenn das betreffende Wort satzphonetisch völlig unbetont ist, können auch vollkommen sonorisierte Varianten vollkommen. Besonders *h* und *s* neigen leicht dazu, stimmhaft zu werden, z. B. *tuon 'heti zen 'devozen* für *tuon 'heti sen hevosen* 'ich bringe das Pferd sofort'. Voraussetzung für diese Sonorisierung ist, dass das vorangehende Wort mit einem Vokal oder stimmhaften Konsonanten schliesst».

Tämä ilmiö on mitä luonnollisin, koska suomessa ei ole soinnillisten ja soinnittomien klusiilien välistä fonologista vastakohtaa, joten varsinkin foneemit *s* ja *h*, joilla ei ole soinnillista paria lainasanoissakaan, saattavat realisoitua soinnillisina haittaamatta ymmärtämystä. Sen sijaan venäläiset, joiden koko fonologinen systeemi perustuu soinnillisten ja soinnittomien klusiilien vastakohtaan, olivat tietysti hyvin herkkiä kuulemaan näiden suomalaisten foneemien muunnoksia. Koska suomen kieli on maailman runsasvokaalisimpia (katso Lauri Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys I, Helsinki 1941, s. 13–15), on luonnollista, että suomen sanat päättyvät vähintään yhtä usein vokaaliin kuin konsonanttiin (suhde vokaali : konsonantti on suomessa Hakulisen mukaan = 100 : 96). Sananloppuisina konsonanteina nykysuomessa ovat vain *l, n, r, s, t* (Hakulinen mt. 17), ts. kolme soinnillista ja kaksi soinnitonta konsonanttia. Ei ole tarkkaa tilastoa siitä, kuinka usein mikin näistä konsonanteista esiintyy sanan lopussa. Joka tapauksessa on vokaaleihin ja soinnillisiin konsonantteihin päättyvien sanojen yhteinen luku varmasti suurempi kuin soinnittomiin konsonantteihin päättyvien sanojen lukumäärä. Tästä seuraa, että sananalkuinen *h* esiintyy useammin *ɕ*:na kuin *h*:na, ja sen vuoksi sen venäläisenä vastineena on useammin *ɶ* kuin *x*. Se, että se joskus esiintyy myös *j*:nä, selittyy siitä, että venäläiset yleensä karttavat velaaristen klusiilien käyttöä etuvokaalien edessä, tai siitä, että lainanottajamurteena on ollut sellainen, jossa *ɶ* merkitsee selvää klusiilia, joten *j* oli lähempänä suom. *ɕ*:ta.

Yllä oleva selitys rakentuu siihen edellytykseen, että karjalan, aunuksen, lyydin ja vepsän kielen fonetiikka on ainakin vielä myöhäiskeskiajalla ollut *h*:n suhteen samalla kannalla kuin nykysuomen yleiskielen. Se on sinänsä hyvin luultavaa, sillä mihinkään näistä kielistä ei ole muodostunut sellaista fonologista vastakohtaa, joka olisi estänyt *h* -foneemin esiintymistä kahtena varianttina *ɕ* ja *h*. Prof. Sovijärven ystävällisen ilmoituksen mukaan nämä variantit ovat olemassa mm. vepsässä, vaikka niiden selviä esiintymissäantöjä ei liene mahdollista esittää.

V. KIPARSKY

Über die Widergabe des ostseefinn. *h* im Russischen

Bekanntlich wird das *h* der ostseefinn. Lehnwörter bald durch russ. *r*, bald durch russ. *x*, ja manchmal sogar durch Schwund und ganz selten durch russ. *в* vertreten. Eine Regel darüber liess sich bisher nicht aufstellen.

Verf. analysiert sämtliche Beispiele und stellt fest, dass anlautendes ostseefinn. *h* überwiegend durch russ. *r*, seltener durch *x* widergegeben wird. Inlautendes ostseefinn. *h* wird vor Vokalen und stimmhaften Konsonanten durch russ. *r*, vor stimmlosen Konsonanten und im Auslaut durch russ. *x* vertreten. Dagegen erscheint der »Schwund« nur graphisch; in Wirklichkeit ist es ein russ. [j], das vor anlautenden Vokalen der vorderen Reihe auftritt, wo ein russ. *r* nicht gerne steht.

Verf. erklärt diese Verteilung durch den Charakter des ostseefinn. Phonems *h*. Wie der finnische Phonetiker Sovijärvi neuerdings festgestellt hat, tritt es in zwei Varianten auf: der stimmhaften *ɦ* (laryngaler Halbvokal) zwischen stimmhaften Lauten, und der stimmlosen *h* (offener, laryngobukaler Spirant) in den übrigen Stellungen. Auch im Anlaut, wenn das vorangehende Wort

mit einem Vokal oder stimmhaften Konsonanten schliesst, tritt die stimmhafte Variante *ɦ* auf. Da die Stimmtonkorrelation im Finnischen keine Rolle spielt, werden diese Varianten von gewöhnlichen Finnen überhaupt nicht gehört, während die Russen, deren phonologisches System ganz auf Stimmtonkorrelation aufgebaut ist, sie als verschiedene Phoneme auffassen und *ɦ* durch *r*, *h* aber durch *x* widergeben. Da viel mehr finn. Wörter auf Vokal, Diphthong oder stimmhaften Konsonanten (*l, n, r*), als auf stimmlosen Konsonanten (*s, t*) ausgehen, ist *ɦ* im Anlaut viel zahlreicher als *h*, und darum überwiegt die Vertretung *r* im Russ.

Verf. formuliert die Regel: In den ostseefinn. Lehnwörtern wird finn. *ɦ* durch russ. *r* (im Anlaut vor Vordervokalen auch durch *j*), finn. *h* durch russ. *x* vertreten.

Diese Erklärung setzt voraus, dass es im Wepsischen, Lüdischen und Karelisch-Olonetzischen wenigstens bis ins späte Mittelalter hinein dieselben Varianten des Phonems *h* gegeben hat, die es heute im Finnischen gibt. Im Wepsischen sind sie jedenfalls auch heute noch belegt.

V. KIPARSKY